

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának
tanulmánykötete

Szerkesztette:

Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 300(=945.11)(477.87)

T 32

Tanulmánykötetünk első fejezetében a 19. századi nemzetiségi kérdés és törvényhozás változó tartalmának magyarországi összefüggéseivel foglalkozik. Az itt található írások olyan kérdéseket vizsgálnak, mint az 1860-as években kidolgozott nemzetiségi törvényjavaslatok és nemzetkonceptciók, az 1868-as nemzetiségi törvény és a multietnikus állam dilemmái, valamint az északkelet-magyarországi ruszin mozgalom kiegyezés előtti és utáni helyzete. A kiadvány többi fejezetében kárpátaljai tematikájú, történelmi és társadalomtudományi jellegű tanulmányok kerülnek közlésre. Kötetünket mindazoknak ajánljuk, akik betekintést kívánnak nyerni a Kárpát-medence, különösképpen a mai értelemben vett Kárpátalja új- és jelenkori történetébe, nemzetiségi, felekezeti, társadalom- és oktatáspolitikai viszonyaiba, valamint politikai és gazdasági helyzetébe.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2020.12.03., 8. számú jegyzőkönyv)

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztette: *Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc*
(II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Lektorálta:

Dr. habil. Barta Róbert (intézetigazgató, egyetemi docens, Debreceni Egyetem BTK, Történelmi Intézet)

Dr. Brenzovics László (docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Prof. Dr. Erdődy Gábor (az MTA doktora, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Dr. Fodor Gyula (rektorhelyettes, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Kutassy Ilona (igazgatóhelyettes, Kárpátaljai Területi Állami Levéltár)

Prof. Dr. Mándrik Iván (professzor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Dr. Molnár József (tanszékvezető, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Dr. Orosz Ildikó (elnök, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Pedagógia és Pszichológia Tanszék)

Korrektúra: *Hnatik-Riskó Márta*

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Vezsdel László*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felelnek:

Orosz Ildikó (elnök, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Csernicskó István (rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Dobos Sándor (részlegvezető, Kiadói Részleg, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

A tanulmányok tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

A kiadvány megjelenését támogatta az MTA Domus Kuratóriuma.

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.; e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail: print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: Kálvin Nyomda (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 4.; e-mail: kalvin.nyomda@gmail.com)

ISBN 978-617-7868-64-3

© A szerzők, 2021

© A szerkesztők, 2021

© II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
<i>Nemzetiségi kérdés és törvényhozás a 19. századi Magyarországon.....</i>	9
Deák Ágnes: NEMZETISÉGI TÖRVÉNYJAVASLAT-VÁLTOZATOK MAGYARORSZÁGON, 1861–1868.....	11
Gyáni Gábor: AZ 1868-AS NEMZETISÉGI TÖRVÉNY ÉS A MULTIETNIKUS ÁLLAM PROBLÉMÁJA.....	29
Lajtai L. László: A NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY VITÁJA A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSSEN ÉS A NEMZETKONCEPCIÓK ÖSSZECsapása	39
Molnár Ferenc: FEJEZETEK AZ ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGI RUSZINOK NEOABSZOLUTIZMUS KORI TÖRTÉNETÉBŐL.....	63
Fedinec Csilla: RUSZIN ÖNMEGHATÁROZÁSI KÍSÉRLETEK AZ 1860-AS ÉVEKBEN	77
Molnár Ferenc: PANKOVICS ISTVÁN MUNKÁCSI PÜSPÖK ÉS A RUSZIN MOZGALOM	93
<i>Történelmi tanulmányok.....</i>	109
Dancs György: AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS SZEREPLŐI MAGYARORSZÁGON.....	111
Csatáry György: A BRASCSAJKÓ-LEVÉLTÁR IRATAI (1919–1952)	135
Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A BEREKSZÁSZI REFORMÁTUS GYŰLEKEZET TEMPLOMÁNAK TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1931-IG.....	183
Molnár D. Erzsébet: A SZOVJET MEGSZÁLLÁS KEZDETEI KÁRPÁTALJÁN 1944 OKTÓBERÉBEN.....	203
Váradai Natália: MINDENNAPOK ÉS HATÁR MENTI KAPCSOLATOK KÁRPÁTALJÁN A HRUSCSOV-ÉRÁBAN.....	215

<i>Kárpátalja. Közigazgatás, mobilitás, politika</i>	237
Molnár D. István: KÁRPÁTALJA LAKOSSÁGÁNAK TERÜLETI ELOSZLÁSA AZ ÚJONNAN KIALAKÍTOTT KÖZIGAZGATÁSI RENDSZER TÜKRÉBEN	239
Pallay Katalin: HAZATÉRNI VAGY OTTMARADNI? A KÁRPÁTALJAI MOBILIS HALLGATÓK LETELEPEDÉSÉRE HATÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA.....	255
Darcsi Karolina – Orosz Ildikó – Molnár D. István: A „KMKSZ” – UMP SZEREPLÉSE A 2020-AS UKRAJNAI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁSOKON	275
Orosz Ildikó – Pataki Gábor – Molnár D. István: BEREGSZÁSZ ÉS TÉRSÉGÉNEK FEJLESZTÉSI TERVE	289
<i>Recenziók</i>	317
Molnár Ferenc: A RÁKÓCZI-KOR KÁRPÁTALJAI NÉZŐPONTBÓL. CSATÁRY GYÖRGY: A RÁKÓCZI-KOR EMLÉKHELYEI KÁRPÁTALJÁN.....	319
Csatáry György: RECENZÍÓ AZ „ÖRZENI KINCSES TEMETŐKET.” A BEREGSZÁSZI KÖZTEMETŐ EGYKORI RÓMAI KATOLIKUS SÍRKERTJE CÍMŰ KIADVÁNYRÓL	323
Csernicskó István: MIT MUTAT A MÉRLEG? OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN: A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN	327
Szilágyi Lajos: RECENZÍÓ OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN C. MONOGRÁFIÁJÁRÓL	331
Császár István: RECENZÍÓ A MENEKÜLTEK, MIGRÁNSOK, ÚJ HAZÁT KERESŐK CÍMŰ KÖTETRŐL	335
Asztalos Annamária: RECENZÍÓ A VOLT EGYSZER EGY MONARCHIA. VÁROS ÉS VIDÉK C. KIADVÁNYRÓL.....	343

A Rákóczi-kor kárpátaljai nézőpontból

Csatáry György: *A Rákóczi-kor emlékhelyei Kárpátalján*

„RIK-U”, Beregszász–Ungvár, 2020. 136 oldal

Csatáry György *A Rákóczi-kor emlékhelyei Kárpátalján* című munkája alulnézetből kíván bemutatni egy olyan történelmi jelentőségű családot, melynek tevékenysége szűkebb pátriánkhoz, a mai értelemben vett Kárpátaljához is kötődik. Ez volt az a régió, amelyre a 17. század folyamán és a 18. század elején több hatalmi tényező is ki akarta terjeszteni a fennhatóságát. Az egyre erősödő bécsi udvar és a hanyatlófélben lévő török Porta közötti állandó pozíciókeresés kényszere jelentősen befolyásolta Északkelet-Magyarország és az erdélyi fejedelmi címig jutó Rákóczi-família életét. Emellett vidékünk politikai helyzetét tovább bonyolította a protestáns-katolikus vetélkedés, illetve az a kérdés, hogy a térség jelentős számú ruszin népessége maradjon-e meg a pravoszláv hit mellett, vagy fogadja el a Róma és Bécs által szorgalmazott egyházi uniót.

A Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont műhelyében készült kötet ezekben a nem éppen egyszerű kérdésekben is útbaigazítást kíván adni. A munka tudományos ismeretterjesztő jelleggel, de szakszerű formában tudja csillapítani az érdeklődők témával kapcsolatos tudásszomját. A szakmaiságot a kötet neves lektorának, Czigány Istvánnak a személye is garantálja, aki a Hadtörténeti Intézet és Múzeum kiváló kutatója. Másrészt az is emeli a könyv színvonalát, hogy annak megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia Domus Kuratóriuma is támogatta.

A kötet több tematikus egységre oszlik. A szerző elsőként a Rákóczi-család legfontosabb tagjait ismerteti, illetve összefoglalja vidékünk érdekében kifejtett tevékenységüket. Megtudhatjuk, hogy a família első jeles alakja Rákóczi Zsigmond (1544–1608) volt, akit Csatáry „vagyonszerzőként” és dinasztiaalapítóként mutat be. Ő emelte fel a Rákóczi-családot a középnemesi sorból a főnemesek közé. Vagyonát borkereskedelemről, hitelek nyújtásából, kiváló taktikai húzásaiból, valamint jó házasságkötései révén teremtette meg. Fia, I. Rákóczi György (1593–1648), a „bibliaolvasó” erdélyi fejedelemeként az európai nagypolitika alakítója, akit

* Tanszékvezető-helyettes, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béketárgyalásokra is meghívtak. A továbbiakban olvashatunk még II. Rákóczi Györgyről (1621–1660), a „hadakozóról”, majd fiáról, a rövid életű I. Rákóczi Ferencről (1645–1676), aki édesanyja hatására cserélte fel ősei protestáns vallását katolikusra. Ezt követően a szerző Zrínyi Ilonát (1643–1703) mutatja be, aki olyan hősie- sen védte Munkács várát az ostromló császáriakkal szemben, hogy XIV. Lajos francia király egyenesen „Európa legbátrabb asszonyának” nevezte. Végül a „vezérlő fejedelem”, II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) vidékünk- höz köthető tevékenységével ismerkedhetünk meg.

Az első tematikus egység után az alábbi logika szerint épül fel a kötet: a szerző bemutatja a Rákóczi-szabadságharc eseményeit egy-egy adott kárpátaljai településen (Beregszászban, Munkácson, Ungváron) és/ vagy annak környékén, illetve Ugocsa és Máramaros vármegyékben. Ezu- tán Csatóry ismerteti az adott településhez vagy megyéhez köthető emlék- helyeket, melyek története a kezdetektől egészen napjainkig kerül bemu- tatásra. A szerző külön érdeme, hogy ezt szakszerűen, levéltári, sajtó- és szakirodalmi forrásokkal alátámasztva tette meg.

A kötet fontos adalékokkal szolgál a dualizmus idején erősödő Rá- kóczi-kultusz történetéhez. Csatóry ismerteti, hogy a beregszásziak már 1893-ban kezdeményezték II. Rákóczi Ferenc lovas szobrának felállítását. A pénzügyi háttér megteremtéséhez szoboralapot hoztak létre, amelybe az egész ország területéről érkeztek az adományok. Valóságos szoborállítási mozgalom indult el Magyarországon, melynek Kassa állt az élén. Beregszász szerényebb adottságaiból kifolyólag nem tudta felvenni a versenyt a Hernád-parti várossal, holott Bereg megyében is jelentős összeg folyt be a szabadságharc kitörésének 200. évfordulóján. A beregszászi adakozók pénzét végül az első világháború okozta nélkülözések enyhítésére ajánlot- ták fel a Vöröskeresztnek. Ezt követően sem a csehszlovák, sem a szovjet időszak nem adott teret az ilyen jellegű kezdeményezéseknek. Ez volt az oka annak, hogy a szobrot csak 2019-ben sikerült felállítani.

A szerző rendszerint arra is reflektál, hogy a Rákóczi-családhoz köt- hető évfordulók milyen jelentős emlékhelyekkel gazdagították Kárpátalját. A szabadságharc kitörésének 200. évfordulója alkalmával több emlékművet emeltek. 1903 őszén a szabadságharc első győztes ütközetének azért állítot- tak az ugocsai Tiszaújlakon és a szatmári Tiszabecsen külön-külön is em- lékművet, mert a két vármegye, valamint a helyi kormánypárt és az ellenzék erősen rivalizált egymással. Érdekes momentumra figyelhet fel az olvasó az első vesztes ütközet emlékművével kapcsolatban is. A dolhai obeliszk fel-

avatását csak azt követően végezte el Balogh Mihály máramarosi vikárius, hogy megemlékezett a Habsburg uralkodó, I. Ferenc József magyar királylyá koronázásának 36. évfordulójáról. Láthatjuk, hogy az emlékezést gyakran alakították aktuálpolitikai tényezők. Ezt mutatja, hogy a Rákóczi-kori emlékhelyek is megszenveték az impériumváltásokat. Az imént említett dolhai emlékoszlopot a csehszlovák éra idején lerombolták, majd visszaállították. A magát demokratikusnak tituláló csehszlovák hatalom csak ruszin nyelvű feliratot tűrt el az újonnan felállított obeliszken. Hosszú évtizedeket követően, 2003-ban helyezhettek el magyar nyelvű szöveget rajta.

A kötetben számos olyan személy egyéni életpályája követhető nyomon, akik több megye életében is jelentős szerepet játszottak. Szándékosan egy olyan személyt emelnék ki, akinek élete kevésbé ismert a nagyközönség előtt. Kis Albert (1664–1704) életútja plasztikusan mutatja be Északkelet-Magyarország korabeli történetének zűrzavaros viszonyait. Kis jobbágycsaládban született a Bereg megyei Barkaszon. Élete során volt szökött jobbágy, Thököly Imre kuruc hadnagya, törökországi bujdosó, majd a labancok toborzója Károlyi Sándor csapatánál, ezután só- és marhacsempész, hegyaljai felkelő, majd a Rákóczi vezette szabadságharc szervezője. Kis Albertet azonban fegyelmezetlen természete és engedetlensége miatt 1704. március 15-én kivégeztette a Nagyságos Fejedelem.

A kötet Utóirattal zárul. Csatáry e részben kiemeli, hogy a nyolc évig tartó Rákóczi-szabadságharc mintegy 85 ezer ember életét követelte, míg az 1708 és 1711 között dühöngő pestis 310 ezer ember halálát okozta. Számkra igen kedves adat, hogy az északkelet-magyarországi vármegyék tőlük telhető módon, sokszor erőn felül állítottak ki katonákat a függetlenségi küzdelem érdekében. A szabadságharc elején fegyvert fogó mintegy 30 ezer katonából körülbelül 7–8 ezer fő származott a mai Kárpátalja területéről. Ilyen értelemben bátran kijelenthetjük, hogy a helyiek is teljes mértékben megcselekedték, amit megkövetelt a haza.

Т 32 Публікації на суспільну тематику. Наукове видання (збірник наукових праць) Науково-дослідного центру ім. Тиводора Легоцькі при Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II / Редактори: Єлизавета Молнар Д. та Федір Молнар. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 352 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-7868-64-3

Дослідження у першому розділі збірника присвячені вивченню національного питання в Угорщині та законодавчих ініціатив XIX століття у цій сфері. Зокрема, це питання розроблених у 1860-х роках законопроектів про національності і національних концепцій; Закон про національності 1868 року та дилеми мультиетнічної держави, а також становище русинського руху в Північно-Східній Угорщині до і після австро-угорського компромісу. В інших розділах вміщені публікації на закарпатську тематику історичного та суспільного характеру. Видання рекомендується усім, хто цікавиться новітньою та сучасною історією Карпатського басейну, зокрема сучасного Закарпаття, національними, релігійними, суспільними та освітніми відносинами, політичним та економічним становищем краю.

УДК 300(=945.11)(477.87)

Наукове видання

Публікації на суспільну тематику

Збірник наукових праць

2021 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ
(протокол №8 від 03.12.2020 р.)

Підготовлено Науково-дослідним центром ім. Тіводора Легоцькі спільно з кафедрою історії
та суспільних дисциплін і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редактори: *Єлизавета Молнар Д. та Федір Молнар*
(ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Науково-дослідний центр ім. Тіводора Легоцькі,
Кафедра історії та суспільних дисциплін)

Рецензенти:

Роберт Барта, габілітований доктор (директор Інституту, доцент університету,
факультет суспільних наук Дебреценського університету, Інститут історії)

Василь Брензович, кандидат історичних наук (доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра історії та суспільних дисциплін)

др. Габор Ердовді, професор (доктор Академії наук Угорщини, викладач університету,
Науковий університет ім. Лоранда Етвеша)

Дюло Фодор, кандидат географічних наук (проректор, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра географії та туризму)

Олена Куташи (заступник директора, Державний архів Закарпатської області)

Іван Мандрик, доктор історичних наук (професор, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра історії та суспільних дисциплін)

Йосип Молнар, кандидат географічних наук (завідувач кафедри, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра географії та туризму)

Льдіко Орос, кандидат педагогічних наук (президент ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра педагогіки та психології)

Коректура: *Марта Гнатик-Рішко*

Технічне редагування та верстка: *Ласло Веждед*

Обкладинка: *Ласло Веждед*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр „Опаціої Черє Янош” при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальні за випуск:

Льдіко Орос (президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ)

Степан Черничко (ректор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ)

Олександр Добош (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ференца Ракоці ІІ)

За зміст опублікованих наукових праць відповідальність несуть автори.

Видання опубліковане за підтримки Кураторії «Domus» АН Угорщини

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ПП Лац Ч.С. (пл. Кошута 4, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: kalvin.nyomda@gmail.com)

Підписано до друку 17.12.2020 Шрифт «Times New Roman». Папір офсетний, щільністю 70 г/м².

Ум. друк. арк. 28,6. Формат 70x100/16. Замовл. №69. Тираж 200.